

DORU LIXANDRU

**Carol al II-lea,
carlismul și carliștii**
ÎN ROMÂNIA ANILOR 1930

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2023—

Introducere

Studiind vreme îndelungată modernitatea politică a României interbelice, am resimțit deseori o frustrare față de absența unor cercetări detaliate despre natura inițiativelor reformatoare realizate în anii 1930 de regele Carol al II-lea (1930–1940) și de susținătorii săi. Percepția generală despre *carlism* continuă să fie influențată într-o manieră decisivă de tarele vieții personale a lui Carol ori de istoriografia antimonarhistă din timpul regimului comunist. De fapt, istoriografia noastră continuă să abunde în explicații care converg în jurul „marilor oameni” și al manierei în care aceștia au influențat cursul istoriei de *sus în jos*. Prea puțină atenție a fost acordată până acum atracției politice pe care monarhia reprezentată de Carol o exercită în rândul unei bune părți a elitelor și a populației, respectiv modului cum această instituție devine parte a unui fenomen mai cuprinzător de construcție a națiunii și a statului.

Pentru mine, tendința cercetătorilor de a neglija specificul și originalitatea reformelor carliste și de a percepe ascensiunea autoritarismului monarhic ca fiind aproape exclusiv rodul ambițiilor personale ale lui Carol și ale camarilei sale a funcționat ca un veritabil catalizator. Curiozitatea mea cu privire la natura ideologiei și a practicilor carliste m-a direcționat astfel către biblioteci și arhive și m-a ajutat să elaborez ceea ce sper să fie considerat ca fiind un studiu nuanțat și interesant asupra unei perioade cruciale din istoria națiunii române.

Monarhismul românesc din anii 1930 este unul deosebit de original. Pe de o parte, prin caracterul extrem de flamboiant al lui Carol al II-lea și prin

maniera în care acest suveran își joacă rolul de reformator. Pe de altă parte, prin modul în care mișcarea politică creată de rege și de carliști reușește să aspire revendicări naționale (respectiv naționaliste) dintre cele mai diverse. După cum voi încerca să demonstrez în continuare, monarhia reprezentată de Carol al II-lea nu rămâne doar un simbol al națiunii, cum a fost, în bună măsură, cazul predecesorilor săi, Carol I (1866–1914) și Ferdinand I (1914–1927), ori a urmașului său, Mihai I (1940–1947). Din contră, aceasta devine un vector de bază al naționalismului românesc.

Altfel, un alt factor care m-a determinat să examinez carlismul este maniera în care persoana regelui Carol al II-lea a rămas în memoria colectivă. Deși există nenumărate surse (îndeosebi corespondența regală) care dovedesc popularitatea remarcabilă de care acest monarh se bucură de-a lungul anilor 1930, în mod paradoxal, pe cât de *popular* și de *prezent* a fost în acest deceniu, pe atât de *impopular* și de *absent* a devenit odată cu destrămarea României Mari și abdicarea sa din septembrie 1940. Absența memoriei în ceea ce privește acțiunile sale este, într-adevăr, frapantă. Învinovățit pentru această tragedie națională, Carol devine un subiect tabu nu doar în cercetarea științifică, ci și în rândul opiniei publice românești. Când îi sunt analizate acțiunile, reprezentările legate de persoana sa sunt de cele mai multe ori extrem de contradictorii. Fie i se scot în evidență meritele avute în modernizarea națiunii și în sprijinirea culturii naționale, fie este aspru acuzat pentru tarele vieții sale personale și pentru incapacitatea de a dirija o rezistență armată în vara anului 1940. Memoria este totdeauna selectivă, mai ales când este vorba despre națiuni ori despre personalități politice. Ideea familiară despre Carol rămâne totuși una potrivit căreia acesta a fost pur și simplu un afemeiat, un dictator, un reacționar și un mason.

O asemenea interpretare se cuvine a fi reexaminată. Firește, nu având drept țel reabilitarea imaginii sale și a susținătorilor săi, ci propunând utilitatea explicativă a unui studiu centrat asupra puternicului melanj de monarhism și naționalism ce caracterizează ideologia și practica politică edificate în jurul acestui conducător. Într-adevăr, demonstrând limitele interpretării care

prezintă ascensiunea autoritarismului monarhist ca fiind generată în primul rând de voința unui singur individ (respectiv a lui Carol), putem crea condițiile pentru reînnoirea reflecției cu privire la modul cum au fost concepute, popularizate și practicate în România interbelică o suită remarcabilă de idei despre guvernare, modernizare și naționalism.

Către *principiul conducătorului* converg acum nu doar proiecte generale legate de construcția națiunii și a statului, ci și numeroase idei cu privire la felul cum s-ar putea concretiza o veritabilă palingeneză națională sub conducerea unui șef. În această privință, sugerez că am putea înțelege mai bine frustrările intelectualilor carliști legate de tarele parlamentarismului românesc și de posibilitățile lor de a-și materializa ideile, dacă am reconceptualiza antiliberalismul profesat de ei pornind de la maniera în care asociază naționalismul monarhist cu o adevărată luptă împotriva *decadenței*: statul ar fi trebuit reformat nu doar în ceea ce privește infrastructura, economia sau instituțiile politice, ci și în termeni de educație, politici culturale și sănătate publică. Așa se face că dacă ar fi să propun un fir teoretic central al cărții, atunci acesta ar fi legat de modul cum Carol și partizanii săi discută, proclamă și practică ideea de *reformă*. Reforma statului și a societății – iată, pe scurt, cel mai important dezi-derat avansat de-a lungul întregii perioade interbelice de carliști.

Explorând ideologia și practica proiectului lor național, am încercat să înțeleg o mișcare politică modernă remarcabilă prin forța ei. Alexandru Vaida-Voevod remarcă pe bună dreptate faptul că „Regele Carol al II-lea a fost un prototip al epocii sale”, respectiv că „era condus de râvna nepotolită de reformator”¹. Până la urmă, în vara anului 1940 (înainte de pierderile teritoriale care generează prăbușirea sa progresivă), regimul pe care îl conduce desfășoară în România un veritabil șantier. Guvernării sunt stăpâniți acum de un puternic etos modernizator, materializat într-o multitudine de proiecte, extrem de variate ca teren de acțiune: de la planuri cincinale și sistematizări ale orașelor până la proiecte biopolitice ori programe de naționalizare a resurselor statului pe criterii etnice. După cum încerc să demonstrez în capitolele cărții, se configurează acum un *model carlist de modernitate*. Iată o abordare care,

odată dezvoltată într-un studiu despre naționalism, intelectuali, monarhie și modernitatea politică românească, ne facilitează, cred, atât evitarea reprezentărilor ori interpretărilor construite într-o manieră superficială și fără o investigație prea profundă a surselor, cât și înlăturarea riscului de a oferi răspunsuri „vechi” la întrebări „noi”, inedite.

Un context național nou: România Mare

În demersul meu, un alt factor mobilizator a fost posibilitatea de a explora dinamica naționalismului românesc din această perioadă și parcursul politic al lui Carol pornind de la contextul istoric și geopolitic în care se desfășoară, unul fasonat în egală măsură de Primul Război Mondial, de criza economică, de ascensiunea totalitarismelor și de declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial. Antiliberalismul edificat în numele regelui se cuvine deci a fi înțeles atât ca o creație a monarhului și a unor intelectuali, oameni politici și militari monarhiști, cât și ca un fenomen istoric apărut într-un cadru național specific: România Mare. În această privință, nu trebuie neglijat faptul că originile monarhismului carlist (respectiv debutul simbiozei dintre naționalism și monarhism) se află la începutul anilor 1920. Situația geopolitică, cultura politică, diversitatea etnolingvistică și structurile sociale ale noii României configurează în mod fundamental maniera în care se manifestă activismul politic al lui Carol al II-lea și al partizanilor săi.

În primul rând, ideile și practicile asociate acestei ideologii sunt vehiculate ca un răspuns conștient la tarele parlamentarismului din această perioadă, ca o cruciadă împotriva „decadenței” reprezentate de parlamentarism. Votul universal este instituit încă din 1918, însă alegerile sunt manipulate de către elitele politice și potențaii locali, care devalorizează astfel conceptul de democrație reprezentativă. România interbelică este o națiune profund premodernă și agrară, iar cultura sa politică nu diferă prea mult de cea practică în Vechiul Regat înainte de Primul Război Mondial, chiar dacă mecanismele sale „balcanice” devin mai puțin omogene odată cu integrarea în

statul național a regiunilor care au aparținut fostelor imperii austro-ungar (Transilvania, Banatul, Bucovina) și rus (Basarabia). *Grosso modo*, România interbelică rămâne (ca și Vechiul Regat) sub controlul elitelor tradiționale (ori conservatoare), care acceptă cadrele democratice doar în măsura în care nu sunt potrivnice intereselor lor.

În acest context, mișcarea politică monarhistă își asumă sarcina de a continua procesul de construcție a națiunii și de a armoniza un ansamblu politic eterogen prin intermediul unei elite devotate și capabile, condusă de rege. În încercarea mea de a decodifica discursul monarhist generat în jurul persoanei lui Carol în perioada 1920–1940 și de a urmări ramificațiile sale ideologice, am ajuns la concluzia că, în acest caz, naționalismul și monarhismul nu ar trebui separate în mod artificial, ba, din contră, abordate împreună ca două componente intrinseci ale aceleiași variante de modernitate politică și culturală. În opinia mea, legătura dintre naționalism și monarhism este înrădăcinată nu doar în temele avansate de propagandă și de partizanii lui Carol, ci și în așteptări populare veritabile legate de persoana acestui monarh. Rezultatul este o ideologie care operează ca o forță integratoare ce proclamă unitatea și suveranitatea națiunii române *etnice* într-un mod antiliberal și cultural specific.

România Mare, așa cum este cel mai adesea denumită, cuprinde între granițele ei aproape 30% etnici neromâni², situându-se astfel la jumătatea distanței dintre un stat național și o colectivitate politică multinațională. Contrar discursului naționalist românesc din epocă, acest stat se confruntă în numeroase privințe cu o lipsă de unitate, determinată de gradul de diversitate a zonelor geografice care îl formează (fie ea de natură etnolingvistică, religioasă, culturală ori economică). În acest sens, fiecare dintre regiunile sale componente poartă cu sine o moștenire imperială specifică: otomană (în Vechiul Regat), austro-ungară (în Banat, Transilvania și Bucovina) și țaristă (în Basarabia).

Inclusiv ecuația geopolitică a statului este una deosebit de interesantă. În comparație cu suprafața Vechiului Regat, de numai 138 000 de kilometri pătrați, noua Românie se întinde acum pe 295 049 de kilometri pătrați.³

Totuși, nu este vorba pur și simplu de o extensie a Vechiului Regat și nici de o entitate politică *nouă*, creată ca urmare a semnării tratatelor de pace care încheie Primul Război Mondial (cum este cazul Poloniei ori Cehoslovaciei). În această privință, se aseamănă destul de mult cu regatul sârbo-croato-sloven vecin, clădit pe structura politică și pe efortul militar al vechiului stat sârbesc. Mai mult, ca și în Iugoslavia, se creează rapid tensiuni între *centru* și *noile regiuni*, respectiv între capitală și cultura politică a Vechiului Regat, pe de o parte, și provinciile integrate în noul stat după război, pe de altă parte.

În acest context ia naștere o veritabilă obsesie legată de apărarea integrității statului și a națiunii contra forțelor „centrifuge” care ar fi amenințat să le fragmenteze unitatea. Pe de o parte, temerile naționaliștilor români sunt proiectate asupra minorităților naționale din interiorul statului, pornind de la sentimentul unei incompatibilități fundamentale între „noi” și „ei”. Pe de altă parte, aceste temeri pornesc și de la vulnerabilitatea granițelor, în condițiile în care România Mare devine ținta revizionismului concertat al Ungariei, Uniunii Sovietice și Bulgariei, fiecare revendicând diferite teritorii ale statului național român. Pentru carliști, acest tip de discurs devine treptat un puternic instrument ideologic. Națiunea română se grupează acum ca o comunitate etnică aflată în căutarea unor vectori ai unității, iar monarhia va ocupa în această privință un loc de cinste.

„Carlismul”

Tema în jurul căruia am construit acest studiu este un concept, *carlismul*, asociat unui spațiu concret și unei temporalități concrete: România interbelică. Acestea ar fi, pe scurt, referințele specifice care stau la baza subiectului pe care l-am investigat empiric.

Proiectul monarhist este menit a se desăvârși prin intermediul lui Carol, însă este mult mai complex decât persoana sa și acțiunile sale. De aceea studiul meu se focalizează nu asupra persoanei regelui, ci asupra *carlismului*. În această privință am analizat *carlismul* ca pe o mișcare politică dotată cu o

ideologie ce susține în același timp crearea unei imagini pozitive a lui Carol și sporirea atribuțiilor sale politice, una care înglobează o pleiadă de actori: nu doar pe monarh, ci inclusiv diverși intelectuali (Nae Ionescu, Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Mihail Manoilescu, Nichifor Crainic, Emanoil Bucuța), oameni politici (Armand Călinescu, Gheorghe Tătărescu, Valer Pop, Ion Inculeț), jurnaliști (Pamfil Șeicaru, Cezar Petrescu, Constantin A. Donescu), militari, clerici (Miron Cristea) sau tehnocrați (în timpul regimului autoritar). Altfel spus, carlismul este creat ca o mișcare politică destinată să desăvârșească procesul de construcție a națiunii și a statului. Unui asemenea țel i-ar fi fost dedicate politicile culturale și sociale declanșate sub semnul monarhiei (căminele culturale, politica de răspândire a cărții, activitatea Institutului Social Român și a echipelor regale la sate, încadrarea tineretului etc.), precum și, în ultimă instanță, instaurarea unui regim autoritar, cu întreaga sa suită de reforme (partidul unic, reforma administrativă, corporatismul etc.).

Pornind de la această abordare, am definit **carlismul** ca fiind *o mișcare politică modernă, în egală măsură naționalistă și monarhistă, antiparlamentară și antiliberală, cu o concepție autoritară asupra politicului și a statului, cu o ideologie palingenezică și creatoare a unui regim politic ce se inspiră într-o manieră generoasă din regimurile fasciste italian și german, inclusiv în modul cum estimizează politicul.*

Deși este rareori folosit de către rege ori de către susținătorii săi pentru a descrie propriul lor activism politic, acest termen posedă totuși o istorie aparte, fiind folosit încă din anii 1920 atât de susținătorii și de adversarii lui Carol, cât și de observatorii exteriori sau de cercetători. Mai precis, am putut identifica originile conceptului în a doua jumătate a anilor 1920, când, în contextul morții regelui Ferdinand (1927) și al instaurării unei regente, din ce în ce mai mulți români devin partizanii ideii de readucere în România a principelui Carol, pentru a fi întronat. În memoriile sale, Nichifor Crainic, de pildă, vorbește despre trecutul său „carlist”⁴. Crainic afirmă cu mândrie faptul că este „carlist”⁵, prin a fi *carlist* înțelegând „a fi partizan al Prințului”⁶ (Carol – n.n.). Descriind atmosfera politică din România anului 1927, acesta se referă la felul

cum „carlismul era la ordinea zilei”, încercând să explice popularitatea de care se bucură Carol odată cu moartea regelui Ferdinand.⁷ Astfel aflăm că liberalii, aflați acum la guvernare, ar fi încercat cu orice preț să suprimă „carlismul”⁸. La sfârșitul acestui deceniu, Carol este dorit în România, iar persoana sa stârnește interesul și imaginația politică a numeroși intelectuali dornici să asiste la o schimbare a statu-quoului. Într-o lucrare de propagandă monarhistă publicată în 1932, deloc întâmplător se vorbește despre „prigoana” îndreptată în anii 1928–1930 împotriva „carliștilor”⁹. Conceptul de *carlism* se bucură acum de o popularitate aparte, într-o perioadă de ascensiune a monarhiștilor care îl susțin pe Carol. Referindu-se la acest context, Constantin C. Giurescu discută despre carlism ca despre un curent de opinie care promovează ideea revenirii lui Carol în România și care este răspândit atât în rândul oamenilor politici, cât și în armată.¹⁰ Altfel, inclusiv Grigore Gafencu vorbește despre „propaganda carlistă” din armată.¹¹ Monarhiștii se identifică acum cu o mișcare politică aparte, una destinată să scoată România din criza politică și economică pe care o traversează. Promit o Românie mai stabilă și mai puternică, iar această promisiune reprezintă impulsul ideologic central care sporește succesul lor politic, materializat înainte de toate prin întronarea lui Carol, în 1930 (data de 8 iunie, când se petrece acest eveniment, va fi sărbătorită în mod simbolic ca zi a *Restaurației*).

Pe scurt, a fi *carlist* înseamnă acum a fi *partizan al lui Carol*. La numai câteva zile după Restaurația din 8 iunie 1930, un jurnalist de la *Curentul* asociază pur și simplu termenul „carlist” cu acela de „monarhist”, adică de partizan al unei monarhii ereditare reprezentate de Carol.¹² În schimb, doi ani mai târziu, generalul Arthur Văitoianu îi transmite regelui faptul că nu mai e „carlist” și că rămâne doar „monarhist”¹³. Din această exprimare deducem deci faptul că a fi *carlist* înseamnă pentru Văitoianu mai mult decât a fi *monarhist*, înseamnă în primul rând o simpatie ori o susținere politică față de persoana lui Carol. Mai târziu, în 1936, diplomatul ardelean Viorel Virgil Tilea îl asigură pe suveran de faptul că „o bună parte” a populației din Transilvania și Banat este „carlistă”¹⁴. Carol al II-lea ar fi fost deci popular în aceste regiuni, însă,

firește, nu „toți” românii sunt partizanii săi. În această privință, i-am putea încadra pe adversarii săi în categoria *anticarliștilor*. În 1935, scriitorul monarhist Ion Sân-Georgiu (printre altele, informator al lui Carol al II-lea) asociază în primul rând cercurile politice care roiesc în jurul național-țărănistului Iuliu Maniu și al filozofului Nae Ionescu (apropiat acum de Garda de Fier) cu un „front anticarlist”¹⁵.

În acești ani, persoana lui Carol suscită numeroase pasiuni politice, iar una dintre cele mai importante dovezi este faptul că în 1938 este instaurat în numele său un regim autoritar. Acum, un anume M. Chetreanu din București scrie regelui pentru a-i prezenta un proiect doctrinar al „Carlismului” și al mijloacelor destinate să faciliteze înfăptuirea unui „stat ideal”. De fapt, autorul textului imaginează entuziast un „stat carlist”, pe care îl asociază explicit cu un „stat totalitar”¹⁶. Idealism sau oportunism? În cazul monarhiștilor carliști, prima atitudine nu o exclude pe cealaltă; și viceversa. Odată cu Restaurația, în jurul tânărului rege se țes numaidecât felurite ambiții și intrigi politice¹⁷, iar atașamentul de care se bucură pare a fi mult prea dependent de succesul său politic. De pildă, spre deosebire de 1930, sfârșitul domniei sale este dominat, potrivit mărturiei lui Grigore Gafencu, de o puternică atmosferă „anticarlistă”, cauzată de pierderile teritoriale pe care România Mare le suferă în vara anului 1940.¹⁸ Prin urmare, autoritatea și popularitatea lui Carol al II-lea se prăbușesc rapid și iremediabil. Acesta abdică în 6 septembrie 1940.

Conceptul de *carlism* supraviețuiește însă abdicării lui Carol. De exemplu, într-o carte pe care o publică în 1944, comunistul Lucrețiu Pătrășcanu supune unei examinări critice „dictatura carlistă”¹⁹, respectiv „regimul carlist”²⁰. De fapt, analiza lui Pătrășcanu precedă și anunță interpretările marxiste ale termenului din timpul regimului comunist (1947–1989). Deși *carlismul* este folosit uneori ca un concept analitic de către istoricii marxști din această perioadă, este în același timp și înzestrat, de fiecare dată, cu o conotație negativă sau peiorativă. Termenul apare deseori în scrierile lui Alexandru Gheorghe Savu, pentru care „carlismul” se configurează la sfârșitul anilor 1920 ca „un curent extrem de neomogen, cuprinzând elemente și grupuri burghezo-moșierești

de cele mai diverse orientări, care acționau în general fără legătură unele cu altele, suspectându-se reciproc și dorind fiecare în parte să devină principali profitori în eventualitatea realizării planurilor de aducere a lui Carol pe tronul României²¹. Același cercetător îi numește „carliști” pe partizanii lui Carol²² și se referă la regimul autoritar ca la o „dictatură carlistă”²³, iar la Frontul Renașterii Naționale, ca la un „partid unic carlist”²⁴. Pe de altă parte, Ioan Scurtu discută despre propaganda făcută de „carliști” în ajunul Restaurației din 8 iunie 1930²⁵ ori descrie schimbarea de regim din 10 februarie 1938 ca pe o „lovitură de stat carlistă”²⁶. În schimb, Florea Nedelcu folosește un limbaj mult mai părtinitor, acuzând franc „cercurile politice reacționare carliste”²⁷ și „monarhia reacționară carlistă”²⁸. În perioada comunistă, carlismul este interpretat explicit ca o forță politică antipopulară și antidemocratică înfeudată intereselor burgheziei, care reușește astfel să impună și un „regim carlist” în România sfârșitului anilor 1930.²⁹ În altă ordine de idei, într-o carte apărută în Statele Unite în 1969, istoricul american Henry Roberts discută despre anii 1930 ca despre o eră „carlistă” (*a Carolist period*)³⁰, iar despre regimul autoritar de la sfârșitul acestui deceniu, ca despre o „dictatură carlistă” (*a carolist dictatorship*)³¹.

Odată cu prăbușirea regimului comunist, unii dintre istoricii și politologii interesați de România interbelică identifică, la rândul lor, un specific carlist practicilor asociate monarhiei reprezentate de Carol al II-lea. Lilly Marcou intitulează „Carlismul” capitolul din cartea sa în care se referă la activismul politic al monarhului și al susținătorilor săi din perioada care precedă Restaurația³², în vreme ce Dilan Riley vorbește despre „proiectul carlist” (*the Carolist project*)³³ ori despre „dictatura carlistă” (*the Carolist dictatorship*)³⁴ când discută ideologia și practica politică monarhistă. În fine, după 1990, nu puțini cercetători prezintă dictatura regală din anii 1938–1940 drept „regim carlist”³⁵, centrat pe o „constituție carlistă”³⁶, pe un „autoritarism carlist”³⁷ și pe un „partid unic carlist”³⁸. Mai mult, unii dintre ei discută despre perioada 1930–1940 ca despre un „deceniu carlist”³⁹ și despre România acestor ani ca despre o „Românie carlistă”⁴⁰.

Carlismul înglobează, așadar, idei și acțiuni ale unor persoane care susțin cauza politică a prințului Carol. Prin sonoritatea lui, utilizatorii acestui termen emit, într-o manieră mai mult sau mai puțin directă ori mai mult sau mai puțin explicită, pretenția de a-l înscrie în categoria „-ismelor” europene, respectiv în categoria unor ideologii politice moderne precum liberalismul, socialismul, fascismul, comunismul, bolșevismul ori anarhismul. În studiul meu însă, carlismul se constituie în egală măsură într-un instrument conceptual de analiză și într-un obiect propriu-zis de cercetare.

Temporalitatea carlismului

Pentru a facilita înțelegerea acestui fenomen politic, l-am supus unui procedeu analitic de segmentare cronologică. Analiza mea este deci în egală măsură una cronologică, de vreme ce am structurat-o pornind de la o serie de secvențe istorice care se succed. Așa se face că anii 1920–1940 sunt împărțiți în cinci perioade istorice distincte, marcate fiecare (dintr-o perspectivă *carlistă*, bineînțeles) de o serie de evenimente care le delimitează și le influențează.

- **1920–1926** – Prima dintre cele cinci etape înglobează cea dintâi parte a anilor 1920 și este determinată într-o manieră fundamentală de crearea României Mari și de dezbaterile de idei cu privire la provocările pe care trebuie să le înfrunte noul stat național român. Iată, pe scurt, contextul în care o serie de intelectuali inventează persoana lui Carol ca un vector activ al naționalismului românesc și ca o posibilă soluție antiparlamentară. Această etapă cronologică se încheie în ultima zi a anului 1925, când principele Carol renunță la calitatea sa de moștenitor la tron și decide să plece în străinătate împreună cu amanta sa, Elena Lupescu.

- **1926–1930** – A doua perioadă începe în 4 ianuarie 1926 (când se acceptă în mod oficial actul renunțării la tron) și se termină odată cu revenirea lui Carol în România și întronarea sa, în 8 iunie 1930. Este vorba despre un interval de timp marcat de activismul politic al lui Carol (din exil) și al

susținătorilor săi din țară, activism sesizabil îndeosebi odată cu moartea regelui Ferdinand (1927). Acest eveniment, alături de lipsa de credibilitate a Regenței instaurate ca urmare a minoratului lui Mihai⁴¹ și de criza economică de la sfârșitul anilor 1920 pregătesc treptat terenul pentru Restaurație. Din ce în ce mai mulți români sunt în căutarea omului providențial capabil să restaureze *ordinea*, iar Carol este proiectat ca agent al salvării naționale și întronat. În mod paradoxal, acesta urcă pe tron după fiul său.

- **1930–1933** – A treia etapă debutează odată cu Restaurația din 8 iunie 1930 și durează până la sfârșitul anului 1933, când prim-ministrul liberal Ion G. Duca devine victima unui asasinat comis de trei membri ai Gărzii de Fier. De-a lungul acestei perioade de început de domnie Carol al II-lea joacă rolul *omului providențial* și încearcă să schițeze un proiect național centrat în jurul monarhiei. Imaginea sa devine de acum înainte obiectul unei atenții particulare. Personalitatea sa puternică și stilul său îl fac să devină nu doar subiect al controverselor, ci și ținta unor așteptări intense.

- **1934–1937** – După asasinarea lui I.G. Duca începe o etapă a consensului. Anii 1934–1937 reprezintă pentru România o perioadă de relativă stabilitate politică și socială, una în care monarhia colaborează îndeaproape cu elitele politice național-liberale aflate acum la guvernare. Carol al II-lea nu trece totuși în planul secund al scenei politice. Din contră. Implicarea sa și reformele declanșate în numele instituției pe care o reprezintă sunt în creștere. Stabilitatea guvernării este spulberată însă de rezultatul alegerilor din decembrie 1937 și de instaurarea unui regim autoritar în 10 februarie 1938.

- **1938–1940** – Ultima perioadă a carlismului este reprezentată de anii regimului autoritar, încadrați din punct de vedere cronologic de ziua când are loc lovitura de stat (10 februarie 1938) și de momentul abdicării lui Carol al II-lea (6 septembrie 1940). În acest interval de timp România traversează o serie de schimbări fundamentale, de vreme ce se face trecerea de la o democrație reprezentativă la un regim centrat pe un partid unic, respectiv de la o constituție democratică la una autoritară.

Deși regimul autoritar carlist durează doar doi ani și jumătate, această bucată de timp este extrem de bogată în experimente de natură politică, socială și culturală. În egală măsură, anii 1938–1940 sunt plini de însemnătate, inclusiv pentru că ideologia carlismului devine una oficială. Regele și susținătorii săi își arogă acum monopolul guvernării României Mari, spre deosebire de anii 1920, când carliștii construiseră mai degrabă o mișcare politică antisistemică, ori de perioada 1930–1937, când tendințele autoritare ale monarhismului încă erau frânate de cadrele parlamentarismului.

Iată, pe scurt, etapele cronologice fundamentale ale ascensiunii carlismului, ale cărui veritabile „borne” politice rămân totuși anii 1930 (când se produce Restaurația) și 1940 (momentul prăbușirii regimului autoritar și al abdicării regelui). Fiecare dintre aceste perioade este determinată de un eveniment fundamental: renunțarea lui Carol la calitatea de principe moștenitor (1926), Restaurația (1930), asasinarea prim-ministrului I.G. Duca (1933), instaurarea regimului autoritar (1938) și abdicarea regelui (1940). Carlismul este fasonat, așadar, nu doar de indivizi ori de idei, ci și de evenimente. Acestea captează rapid atenția opiniei publice, care configurează la rândul ei dinamica mișcării politice monarhiste.

Pentru o ideologie a carlismului

Premisa centrală a cărții mele are la bază ideea potrivit căreia *carlismul* este o mișcare politică animată de o ideologie care propune o formulă de modernitate politică înfăptuită prin reforme naționaliste destinate a fi realizate prin intermediul unei monarhii autoritare. Pe scurt, carlismul este avansat de actorii săi ca un exercițiu modern de construcție a națiunii și a statului.

Pornind de la semnificația pe care o au în practica politică generată în jurul persoanei lui Carol reformele modernizatoare, simbolurile, estetica și patosul, am analizat *carlismul* prin prisma a trei perspective teoretice: ca o **ideologie** (altfel spus, ca un corpus de idei), ca o **mișcare politică** și ca un **regim politic**

(respectiv ca un sistem de guvernare). Acest fenomen nu se configurează doar ca o ideologie, sau doar ca o mișcare politică, ori doar ca un regim politic, ci se cuvine a fi înțeles mai degrabă în termenii unei metamorfoze a acestor trei componente structurale. Așa se face că actorii carlismului fac deseori trecerea de la ideologie la practica politică, prin materializarea (respectiv concretizarea) ideilor pe care le proclamă, după cum, la sfârșitul anilor 1930, mișcarea politică pe care o formează instaurează un regim politic, dobândind monopolul guvernării în România Mare. Tocmai acest proces și implicațiile sale au dictat structura cărții și m-au determinat să mă preocup mai puțin de definirea *carlismului* și mai mult de trasarea unor cadre teoretice și metodologice destinate să faciliteze înțelegerea acestui fenomen.

Există, în această privință, trei centre de interes care au modelat cercetarea mea, indisociabil legate între ele: contextul național și istoric în care se produce ascensiunea mișcării monarhiste, construcția imaginii lui Carol și receptarea sa în spațiul public, precum și crearea ideologiei carliste și materializarea ei. Așa se face că, înainte de a analiza acțiunile politice ale regelui și ale carliștilor, am acordat atenție sporită ideilor vehiculate de ei, pornind de la premisa teoretică potrivit căreia la baza fiecărei acțiuni conștiente stă o idee (*ideea precedând deci acțiunea*).

Interesul de ordin biografic pentru detaliile privitoare la viața lui Carol și la personalitatea sa eclectică (explorate în detaliu în nenumărate scrieri, mai mult sau mai puțin științifice) nu este suficient pentru a explica popularitatea remarcabilă de care acesta se bucură în anumite perioade ori influența politică pe care ajunge să o posedă în anii 1930. De aceea studiul meu e focalizat mai puțin asupra persoanei lui Carol și mai mult asupra ideilor și așteptărilor care converg spre instituția pe care o reprezintă, respectiv asupra procesului prin care partizanii săi și propaganda carlistă îi construiesc imaginea diseminată ulterior în spațiul public. Cu alte cuvinte, m-am axat nu doar asupra a ceea ce Carol al II-lea a fost *în realitate*, ci și asupra modului cum este perceput și reprezentat de către opinia publică și de către susținătorii săi.

În această privință, un rol fundamental în procesul de construcție a carlismului este îndeplinit de intelectuali. Între această categorie socială și monarhie se creează treptat o legătură extrem de strânsă, una în jurul căreia pivotează întregul eșafodaj ideologic al naționalismului monarhist. Pentru explorarea contribuției pe care intelectualii o au în promovarea carlismului m-am inspirat din metodele de analiză întrebuițate de autori precum Anthony James Gregor⁴², Emilio Gentile⁴³, Zeev Sternhell⁴⁴ ori Walter Adamson⁴⁵. Concentrându-se în studiile lor asupra Italiei din prima jumătate a secolului XX, fiecare dintre ei a demonstrat într-o manieră remarcabilă felul cum diferite idei despre palingeneza națională avansate anterior de intelectuali ajung să fie practicate ulterior în timpul regimului fascist mussolinian. În cazul meu, aplicarea metodei lor în cercetarea dezbaterii de idei din România interbelică m-a ajutat să demonstrez că între carlismul românesc și cele mai răspândite idei politice și culturale vehiculate în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale există o congruență remarcabilă.

Unul dintre firele narrative ale cărții este, așadar, legat de maniera în care *carliștii* reușesc să își concretizeze ideile prin practica monarhismului. De aceea am examinat nu doar dezbaterile de idei din această perioadă, ci și *proiectele* și *practica* ideologiei carliste, discutând simultan sau succesiv relația existentă între popularizarea ideilor și materializarea lor. Deși în cele două decenii interbelice partizanii lui Carol nu formează o organizație politică propriu-zisă, un bloc politic animat de un program uniform, între ei există totuși o afinitate ideologică remarcabilă, de vreme ce proclamă împlinirea dezideratelor lor ideologice prin intermediul unui proces de personalizare a puterii, respectiv printr-o legitimare a autorității *șefului*, pe care îl identifică în persoana lui Carol. Tocmai pornind de la acest aspect am analizat **ideologia carlismului** ca pe *un sistem specific de reprezentare și înțelegere (simbolică) a națiunii și a rolului conducătorului ei autoritar, ca pe o constelație de idei și credințe cu încărcătură simbolică prin care națiunea română (respectiv societatea românească) și regele ei sunt prezentate, interpretate și evaluate într-un*

fel merit să mobilizeze, să orienteze, să organizeze și să justifice ori să anatemizeze anumite modalități de acțiune.

Structura cărții

Carlismul se configurează progresiv, de-a lungul întregii perioade interbelice. În jurul persoanei lui Carol este elaborată acum o veritabilă ideologie a autoritarismului, a naționalismului și a modernizării. În Capitolul 1 am explorat mai puțin sau deloc cunoscuta *preistorie* a acestei mișcări politice, pornind atât de la noul context istoric configurat ca urmare a Primului Război Mondial, cât și de la dezbaterile de idei în care sunt implicați câțiva dintre cei mai remarcabili intelectuali naționaliști români. În această privință, am încercat să explic maniera în care ideile lor contribuie la ascensiunea antiparlamentarismului și la autonomizarea politică a persoanei principelui Carol. Capitolul 2, în schimb, reprezintă o analiză a perioadei cuprinse între renunțarea lui Carol la calitatea de principe moștenitor și Restaurația din 8 iunie 1930, una axată pe activitatea sa (din exil) și a partizanilor săi (din România). Odată cu moartea regelui Ferdinand (1927), statul român este condus de o Regentă, iar carliștii formează o puternică mișcare politică îndreptată împotriva statu-quoului. În următoarele două capitole, 3 și 4, am investigat anii 1930–1937 din domnia regelui Carol al II-lea (respectiv perioada care precedă instaurarea dictaturii), evaluând măsura în care Restaurația din iunie 1930 generează o schimbare politică efectivă. Mai întâi am prezentat modul cum se produce revenirea lui Carol în România și modul cum acesta joacă rolul *Salvatorului*, iar apoi am evidențiat principalele provocări de ordin național care fasonează inițiativele monarhului și ale colaboratorilor săi. În paralel cu procesul de personalizare a puterii, monarhiștii pun acum bazele a numeroase reforme destinate să modernizeze națiunea și statul. Din întreaga carte, Capitolul 5 reprezintă însă secțiunea cea mai complexă, întrucât este dedicată analizei regimului autoritar. Deși în acest studiu am examinat ideologia și activismul regelui și al carliștilor din întreaga perioadă interbelică, anii 1938–1940 (evaluați prin prisma ideologiei pe care

se sprijină noul regim și a suitei de reforme pe care guvernanții le practică) beneficiază totuși de cea mai mare atenție.

În fine, ultima parte a cărții este formată din trei capitole tematice. Întrebuințând o abordare comparativă, în Capitolul 6 am analizat mimetismul politic carlist și am propus o posibilă integrare a monarhismului românesc în familia fascismelor și a „parafascismelor” europene. Inserarea carlismului într-un context politic european ne indică faptul că procesul de personalizare carlistă a puterii și regimul autoritar din România anilor 1938–1940 nu pot fi reduse la un simplu rezultat arbitrar al ambițiilor personale ale lui Carol. Din contră, naționalismul monarhist poate fi mult mai bine explicat odată analizat prin prisma valului de transformări politico-sociale și culturale care „inundă” Europa în perioada interbelică și care generează cadrele favorabile ascensiunii proiectelor politice de regenerare națională prin metode autoritare. Capitolul 7, în schimb, este consacrat fenomenului de estetizare a politicului, respectiv modului în care ritualurile politice din spațiul public îndeplinesc funcția de „vehicule” ale naționalismului și autoritarismului monarhic. Carlismul înglobează nu doar ideologia și practica politică, ci și punerea în scenă. În continuare, în Capitolul 8, am demonstrat faptul că discursul și practicile reformatoare profesate de carliști sunt centrate în jurul mitului regenerării naționale prin monarhie, utilizat ca sursă de inspirație pentru o nouă formulă de modernitate politică. La sfârșit, concluziile reiau pe scurt cele mai importante aspecte legate de manifestările monarhismului carlist și propun o serie de întrebări și interpretări privitoare la efectele pe care reformele carliste le-au avut asupra societății românești.